

М.В. Макаренко (*Азовський морський інститут Одеської національної морської академії, м. Маріуполь, Україна*)

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНУ ЯК ОСНОВОЮ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ РЕГІОНУ

У статті досліджено сутність поняття економічного потенціалу, розглянуто головні складові такого потенціалу, розроблено методи управління економічним потенціалом, які засновані на використанні евристичних методів. Запропоновано в управлінні використовувати визначення сили взаємозв'язків між складовими економічного потенціалу.

Ключові слова: економічний потенціал, регіональна конкурентоспроможність, методи управління, інноваційний потенціал, трудовий потенціал, інвестиційний потенціал.

Форм. 1. Рис. 1. Літ. 14.

М.В. Макаренко (*Азовский морской институт Одесской национальной морской академии, г. Мариуполь, Украина*)

УПРАВЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИМ ПОТЕНЦИАЛОМ РЕГИОНА КАК ОСНОВОЙ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ РЕГИОНА

В статье исследована сущность понятия экономического потенциала, рассмотрены основные составляющие такого потенциала, разработаны методы управления экономическим потенциалом, которые основаны на использовании эвристических методов. Предложено в управлении использовать определение силы взаимосвязей между составляющими экономического потенциала.

Ключевые слова: экономический потенциал, региональная конкурентоспособность, методы управления, инновационный потенциал, трудовой потенциал, инвестиционный потенциал.

M.V. Makarenko (*Azov Marine Institute, Odesa National Marine Academy, Mariupol, Ukraine*)

MANAGING THE ECONOMIC POTENTIAL OF A REGION AS THE BASIS FOR FORMATION OF REGION'S COMPETITIVE ADVANTAGES

The article studies the essence of the notion "economic potential" and considers the major components of such potential, also developing methods to manage economic potential basing on application of heuristic methods. It is offered to use within the management the determination of interrelation power between the components of economic potential.

Keywords: economic potential; regional competitiveness; management methods; innovative potential; labour potential; investment potential.

Постановка проблеми. Дослідження проблем розвитку економічного потенціалу окремих регіонів на сучасному етапі набуває особливого значення і є умовою для забезпечення ефективності здійснення соціально-економічних перетворень в країні на тлі посиленних інтеграційних процесів в усіх сферах суспільного життя, а також визначає можливість певної конкурентної переваги у регіоні. Важливим моментом при цьому є зосередження уваги на регіональних підходах до оцінювання розвитку й використання економічного потенціалу окремих територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники по-різному підходять до вирішення проблем розвитку й управління економічним потенціалом регіону. Сутність економічного потенціалу різними вченими визначається по-різному. Питанням управління та розвитку економічного потенціалу присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних вчених (Е.Б. Алаєв [3], А.Н. Бузін [4], А.Е. Воронкова [5], В.В. Дорофієнко [7], М.В. Жук [10], М.І. Маниліч [11], В.П. Руденко [14], І.М. Школа [9]). Але дотепер вчені не дійшли до єдності в розумінні змісту й складових елементів економічного потенціалу, методів управління ним для досягнення конкурентоспроможності регіону.

Метою дослідження є дослідження сутності економічного потенціалу та розробка методів управління ним як основи формування конкурентних переваг регіону.

Основні результати дослідження. Економічний потенціал у більшості випадків розглядають як сукупну здатність економіки та її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари і послуги, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і потреби споживача. Виходячи з такого визначення, економічний потенціал регіону залежить від забезпеченості його природними ресурсами, засобами виробництва, трудовим і науково-технічним потенціалом, накопиченим національним багатством, від рівня розвитку міжнародних зв'язків.

Таким чином, під економічним потенціалом регіону будемо розуміти комплексне поняття, що включає в себе певні сукупності потенціалів регіону, залежно від особливостей розвитку території регіону, а також відповідних механізмів і часу їх залучення в господарський оборот з метою підвищення рівня конкурентоспроможності й соціально-економічного розвитку регіону [9; 11].

Вивчення літературних джерел і практики функціонування регіонів в Україні, а також врахування результатів власних досліджень дозволили нам виділити такі основні елементи економічного потенціалу регіону, які складають основу механізму управління формуванням його конкурентних переваг: ресурсний, фінансовий, інноваційний, потенціал якості життя в регіоні, екологічний, організаційний і кластерний потенціал (рис. 1).

Розглянемо більш детально наведену схему складових економічного потенціалу. Отже, під ресурсним потенціалом мається на увазі можливість території забезпечувати суспільні потреби за рахунок ефективного використання наявної ресурсної бази, людського капіталу, продуктивності природних ресурсів, засобів виробництва, а також її розташування відносно політично-економічних центрів впливу та перспективи ринків збуту товарів і послуг.

Під трудовим потенціалом регіону розуміють, як правило, наявні в даний час і передбачувані в майбутньому трудові можливості, які характеризуються кількістю працездатного населення, його професійно-освітнім рівнем, іншими якісними характеристиками [8].

Також до ресурсного потенціалу відноситься така складова, як основний капітал. До основних фондів відносять будівлі, споруди, передавальні пристрої, машини й обладнання (робочі, силові машини та устаткування, вимірювальні, регулюючі прилади, пристрої й устаткування, лабораторне обладнан-

ня, обчислювальну техніку), транспортні засоби, інструменти, багаторічні насадження, робочу і продуктивну худобу тощо [13; 14].

Рис. 1. Структура складових економічного потенціалу регіону, авторська розробка

До складу фінансового потенціалу відносять фінансову сферу, банківську і страхову інфраструктуру, бюджет, інвестиційний клімат. В умовах ринкових відносин економічний потенціал регіону важко собі уявити без фінансових ресурсів територіальних органів влади. Конституція України та інші законодавчі акти держави визначили систему фінансового забезпечення регіонів, яку утворюють бюджети всіх рівнів (обласного, районного, міського, сільського, селищного) і фінансові плани підприємств та організацій всіх форм власності, розташованих на їхніх територіях [6]. Бюджет кожного рівня – це органічна складова єдиної державної бюджетної системи, яка до цього часу функціонує за колишньою радянською схемою.

Інвестиційний клімат в регіоні безпосередньо пов'язаний із загальнодержавним кліматом. Регіональний інвестиційний клімат – система правових, економічних і соціальних умов інвестиційної діяльності, сформованої дією широкого кола взаємопов'язаних процесів, що відображають як об'єктивні можливості регіону щодо розвитку і розширення інвестиційної діяльності, так і умови діяльності інвесторів.

Складовою інвестиційного клімату регіону є інвестиційна привабливість, що розглядається як сукупність різноманітних об'єктивних можливостей і обмежень, які зумовлюють інвестиційну активність в регіоні – інтенсивність залучення інвестицій у регіон (другу складову інвестиційного клімату). Інвестиційна активність є результатом реалізації привабливості і потенціалу.

Інвестиційний потенціал – це кількісна характеристика, що охоплює макроекономічні характеристики сумарних об'єктивних передумов для інвестицій, які залежать як від наявності і різноманітності сфер об'єктів інвестування, так і від економічного розвитку регіону. Залучення інвестицій в економіку регіонів є однією з основних умов їхнього прискореного розвитку. Забезпечити її можна шляхом підвищення інвестиційної привабливості регіону – таких умов інвестування, що безпосередньо впливають на вибір інвестором об'єкта інвестування.

Інноваційний потенціал регіону – сукупність усіх наявних у регіоні видів ресурсів, включаючи інтелектуальні, матеріальні, фінансові, інформаційні тощо, необхідних для забезпечення інноваційного процесу на всіх стадіях – від продукування нових знань до поширення й реалізації інноваційної продукції, а також здатності суб'єктів господарювання до сприйняття інновацій та їх інноваційної активності. Лише такий потенціал може забезпечити створення й реалізацію принципово технологічно нової продукції, яка здатна посилити конкурентні переваги товаровиробників.

Але питання вимірювання інноваційного потенціалу регіону на сьогодні залишається невирішеним, оскільки за різними методиками використовуються показники, які не входять до статистичної звітності, внаслідок чого виникають проблеми щодо їх виміру та порівняння; наявність показників, які визначаються експертним шляхом, що може бути суб'єктивним; необґрунтовано велика кількість показників, які не містять істотної інформації; поєднання абсолютних і відносних показників в одній групі тощо.

В останні роки з'явилися праці, в яких інноваційний потенціал розглядається із системних позицій у контексті державної інноваційної політики, розвитку інноваційної інфраструктури, трансферу технологій, інвестиційної привабливості інноваційного середовища, впливу науки і технологій на розвиток економіки [7].

Відповідно до пріоритетів державної політики (Закони України «Про інноваційну діяльність» [1], «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [2] тощо), в Україні також формується інноваційна інфраструктура: інноваційні бізнес-інкубатори, інноваційні центри, підрозділи з питань інтелектуальної власності, регіональні центри науково-технічної інформації, загальнонаціональна мережа регіональних центрів інноваційного розвитку (Східний центр (м. Донецьк), Південно-Західний центр (м. Вінниця), Карпатський (м. Ужгород), Північний (м. Київ), Таврійський (м. Сімферополь), Північно-Східний (м. Харків), Дніпровський (м. Дніпропетровськ), Південний (м. Миколаїв)). Суб'єкти господарювання, які здійснюють інноваційну діяльність, користуються послугами консалтингових фірм і небанківських фінансових установ.

Ефективно діють технологічні парки – комплекси, що охоплюють наукові установи, ВНЗ і підприємства, створені на територіях, прилеглих до великих університетів, з метою взаємодії науково-дослідних і промислових секторів. Вони забезпечують комерціалізацію науково-технічної діяльності і прискорюють просування нововведень у сферу матеріального виробництва. Технопарки як самостійні господарські фірми перетворюють вхідні ресурси на виході в інноваційні послуги і продукти. До вхідних ресурсів належать: інтелектуальні

ресурси, інвестиції, земельні ділянки, будівлі, устаткування, інфраструктура. На виході аналізують інформаційні, комунікаційні, маркетингові, навчальні, консалтингові, лізингові, фінансові й науково-дослідні послуги та інноваційний продукт. Технопарк як інтеграційна структура охоплює такі підструктури: науково-дослідну, промислову, інноваційну, кредитно-фінансову, торговельну та консультативну, інформаційно-комунікативну підструктуру.

Наступний показник економічного потенціалу регіону – це потенціал якості життя в регіоні, який являє собою сукупність суспільних та економічних показників, що комплексно характеризують стан забезпечення населення соціальними й економічними благами.

Важливою соціально-економічною категорією, що визначає добробут населення, є рівень життя – ступінь забезпечення населення матеріальними і духовними благами з огляду на сформовані потреби і рівень економічного розвитку країни. За рекомендацією ООН рівень життя визначається системою показників, що характеризують здоров'я, рівень споживання, зайнятість, освіту, житлове і соціальне забезпечення. Для оцінювання рівня і якості життя використовується індекс людського розвитку.

Екологічний потенціал як складова економічного потенціалу регіону – це ступінь екологічної рівноваги в інтегрованій геосистемі «суспільство – природа» та її здатність виконувати антропоєкологічну й виробничу функції. Інтенсивна взаємодія суспільства й природного середовища вимагає нових підходів до аналізу і економічної оцінки ресурсів природи, оцінки економічних збитків від забруднення довкілля, залучення екологічних чинників у господарський механізм і процеси прийняття управлінських рішень. Активно розробляється теорія еколого-економічних систем, покликана інтегрувати економіку й природу без шкідливих наслідків для довкілля з метою розвитку суспільства.

Організаційний потенціал включає такі елементи, як маркетингові інструменти та позиціонування регіону.

Ефективна державна регіональна політика сприятиме розвитку позитивних тенденцій в економіці країни, поступовому нарощуванню та підвищенню результативності використання її економічного потенціалу, поліпшенню життя населення. На поживлення економічної активності регіонів певною мірою вплинула діяльність спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності.

Розвиток регіональних кластерів може бути одним із важливих елементів політики підвищення конкурентоспроможності підприємств і регіону в цілому. Бізнес і наукові співтовариства, регіональні органи влади, асоціації та інші зацікавлені сторони можуть відігравати істотну роль у процесі підвищення конкурентоспроможності регіональних кластерів. Участь регіональних органів влади у створенні й розвитку кластерів особливо важлива на перших етапах їх формування й полягає в оцінюванні конкурентного потенціалу регіону, виборі найбільш перспективних кластерів, сприянні в їхньому формуванні. Надалі участь регіональної влади скорочується й головну роль починають відігравати закони ринкової економіки, що стимулюють розвиток найбільш вигідних виробництв, а роль регіональних органів влади полягає в підтримці найважливіших кластерів.

Таким чином, концепція кластера – це нова точка зору на розвиток національної економіки, економіки регіону або міста, де по-новому розкриваються ролі компаній, уряду (або місцевих органів управління) та інших організацій, які прагнуть до підвищення конкурентоспроможності економіки країни або регіону як основи для підвищення рівня життя населення.

Сучасні процеси регіонального розвитку об'єктивно свідчать про те, що вирішення складних завдань здобуття конкурентних переваг регіонів неможливе без комплексного оцінювання їхнього економічного потенціалу. Це вимагає врахування великого обсягу інформації, призводить до збільшення інформаційних потоків.

Потенційні можливості регіону обумовлені чинниками, що визначають умови, необхідні для цієї роботи. Економічний потенціал – поняття більш широке, комплексне. Кожна зі складових економічного потенціалу окремо не дає загальної його характеристики.

Отже, основними завданнями вдосконалювання управління розвитком і використанням економічного потенціалу як основи механізму управління формуванням конкурентних переваг регіону є оцінювання й визначення основних об'єктів і напрямків, внесення змін у ці елементи, їх модернізація відповідно до тих стратегічних завдань, які ставляться перед регіоном. Реалізація економічного потенціалу залежить від безлічі зовнішніх (зовнішнього середовища, рівня затребуваного економічного потенціалу) і внутрішніх чинників, які характеризують можливість реалізувати цей потенціал. Щоб досягти конкурентних переваг, регіон повинен мати інструментарій і точно оцінити економічний потенціал. Це забезпечує можливість ухвалювати оптимальні рішення з використання наявного потенціалу.

Для реальної оцінки економічного потенціалу регіону доцільно включити в це комплексне поняття такі показники та виділити конкретні пріоритети [9]:

$$EP = f(X_1 \times X_2 \times X_3 \times X_4 \times X_5 \times X_6 \times X_7), \quad (1)$$

де X_1 – комплексний показник забезпеченості регіону ресурсним потенціалом; X_2 – комплексний показник забезпеченості регіону фінансовим потенціалом; X_3 – комплексний показник забезпеченості регіону інноваційним потенціалом; X_4 – комплексний показник потенціалу якості життя у регіоні; X_5 – екологічний потенціал регіону; X_6 – організаційний потенціал регіону; X_7 – кластерний потенціал регіону.

Оцінювання конкурентоспроможного потенціалу регіону доцільно проводити на основі методики експертних оцінок, оскільки ринкові умови діяльності регіонів характеризуються високою невизначеністю, відсутністю достовірної статистичної бази проведення таких досліджень. Деякі показники, які характеризують складові економічного потенціалу регіону, взагалі оцінюються з якісної сторони. Отже, в таких умовах найбільш привабливим є метод, заснований на узагальненні досвіду, знань, спостережень спеціалістів. Цей метод дозволяє систематизувати оцінки, виявити закономірності, тобто методика експертних оцінок дозволяє перевести в комплексні оцінки накопичений досвід, спостереження й знання експертів з досліджуваного кола питань.

Перевагою ймовірнісних експертних оцінок є можливість їх використання в ситуаціях невизначеності, забезпечених незначною кількістю емпіричної інформації. Імовірності, які характеризують майбутній стан підприємства до отримання експертом додаткової інформації, є апіорними. Апіорні оцінки доцільно застосовувати тоді, коли немає можливості забезпечити емпіричні дані про майбутній стан підприємства [5].

Організація експертної оцінки передбачає проведення підготовки та відбору експертів згідно з визначеною методикою формування репрезентативної групи експертів, проведення експертизи, обробки результатів засобами математичної статистики.

Проведення експертизи здійснюється за такими напрямками [5; 12]:

1. Формування експертної комісії. При цьому необхідно передбачити можливість ефективної взаємодії експертів з метою одержання повної й адекватної оцінки об'єкта експертизи. У її складі повинні бути високі професіонали, що мають досвід ефективної роботи експерта. Інформаційний обмін між експертами необхідний в експертних процедурах, метою яких є вироблення альтернативних варіантів рішень у складних ситуаціях.

2. Організація і проведення експертиз. Наявність аналітичної групи, яка професійно володіє технологією організації і проведення експертиз, методами одержання й аналізу експертної інформації, незалежно від методу проведення експертизи (метод Дельфі, «мозкової атаки»).

3. Одержання достовірної експертної інформації. Алгоритм роботи експертів такий: формулювання завдання; виявлення думок кожного експерта; переважної думки; крайніх суджень; формулювання принципів розбіжностей між експертами; дослідження причин розбіжностей у думці; аналіз кожним експертом сумарного результату і зміна (збереження) своєї думки; виявлення і формування достовірної, переважної думки; визначення результуючих експертних оцінок.

4. Коректна обробка й аналіз результатів експертизи.

5. Розробка комп'ютерних програм підтримки процесу проведення експертизи.

Оцінити компетентність експерта можна такими способами: методом самооцінки; оцінки результатів минулої прогностичної роботи експерта; шляхом спеціального анкетування (тестування). Досвід свідчить про те, що найефективніше оцінити компетентність експерта можна за допомогою регламентованої самооцінки [11]. Спираючись на власний досвід, знання та інтуїцію, експерти повинні оцінити (за наведеною нижче 10-бальною шкалою) силу впливу тієї чи іншої складової економічного потенціалу регіону на формування конкурентних переваг регіону.

У цілому оцінки взаємного впливу елементів конкурентоспроможного потенціалу, отримані в результаті застосування евристичних методів, показують, що існує провідна група сильних взаємозв'язків, яка повинна обов'язково враховуватися при управлінні формуванням конкурентних переваг регіону.

Для визначення списку сильних взаємозв'язків порівнюють результати експертного дослідження. Аналіз цих результатів дозволяє виділити спільне в думках експертів і сформуванню робочий список сильних взаємозв'язків.

Дослідження евристичних оцінок дає можливість визначити спільне у значущих результатах дослідження і набір сильних взаємозв'язків елементів, що сформує конкурентні переваги регіону. Побудована матриця синергізму є зручним інструментом для прийняття рішень про проведення тих або інших змін в одних елементах економічного потенціалу і реакції на них інших елементів економічного потенціалу в цілому.

Підсумковий набір сильних взаємозв'язків пропонується експертам. Експерти здійснюють ранжування їх за ступенем важливості для прийняття рішень про формування конкурентних переваг регіону.

Висновки. Розроблена методологія оцінювання економічного потенціалу регіону є зручним і сучасним методом його управління, який дозволяє проводити оцінювання на основі виділення елементів, що формують конкурентні переваги регіону, групувати елементи, аналізувати внутрішньогрупові і міжгрупові зв'язки, побудувати матрицю синергізму елементів економічного потенціалу регіону на основі якісної оцінки взаємозв'язку потенціалоутворюючих складових.

Такий підхід дозволяє забезпечити високий адаптаційний рівень, працездатність системи управління формуванням конкурентних переваг регіону.

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 №40-IV // zakon1.rada.gov.ua.
2. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI // zakon1.rada.gov.ua.
3. *Алаев Е.Б.* Эффективность комплексного развития экономического района. — М.: Наука, 1965. — 112 с.
4. *Бузин А.Н.* Формирование инновационной стратегии в условиях региональной экономики / ИЗПИ НАН Украины. — Донецк, 1999. — 52 с.
5. *Воронкова А.Э.* Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: Монография. — Луганск: ВНУ им. В. Даля, 2004. — 320 с.
6. *Дзьоба О.Г., Данилюк М.О., Шевчук Д.В.* Основні напрямки промислово-інвестиційної політики України в перехідний період // Інноваційна діяльність в системі державного регулювання: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. — Івано-Франківськ, 1999. — Ч. 1. — С. 49–51.
7. *Дорофиевко В.В.* Управление научно-техническим потенциалом региона. — К.: УкрИНТЭИ, 1995. — 216 с.
8. *Доценко А.І.* Регіональне розселення: проблема та перспективи. — К.: Наукова думка, 1994. — 195 с.
9. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання: Монографія / І.М. Школа, Т.М. Ореховська, І.Д. Козменко та ін.; За ред. І.М. Школи. — Чернівці, 2003. — 464 с.
10. *Жук М.В.* Регіональна економіка: Підручник. — К.: Академія, 2008. — 416 с.
11. *Маниліч М.І.* Трансформація регіонального економічного механізму: Монографія. — Чернівці: Книги — XXI, 2004. — 164 с.
12. *Петти В.* Экономические и статистические работы. — Соцгиз, 1940. — 324 с.
13. *Руденко В.П.* Довідник з географії природно-ресурсного потенціалу України. — К.: Вища школа, 1993. — 180 с.
14. *Руденко В.П.* Український природно-ресурсний потенціал: Навч. посібник. — Чернівці: Рута, 2005. — Ч. 3. — 306 с.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2012.